درس چهارم: اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عصر قاجار

اوضاع اجتماعی

❖ شیوه‌های زندگی اقوام و گروه‌ها در دوره ی قاجار: (دی ۹۷ – خرداد ۹۸)

الف) روستاییان:

جمعیت روستایی اغلب زمین نداشتند و در اراضی مالکان کار می‌کردند. روستاییان کم‌وبیش تحت ستم اربابان و مأموران مالیاتی بوده‌اند.

ب) ایلات و عشایر: (دی‌ماه ۹۷)

در رأس ایلات سران ایل و تمام مناسبات و روابط حکومت و ایل زیر نظر آن‌ها انجام می‌گرفت. افراد ایل به سبب کارهایی که برای رهبران خود انجام می‌دادند، نسبت به روستاییان وضعیت بهتری داشتند. آنان همواره به‌عنوان نیروهای مسلح در مواقع جنگ یکی از منابع تأمین نیروی نظامی حکومت قاجار به شمار می‌رفتند. سران ایلات اغلب در مناطق تحت نفوذ خود به‌طور مستقل حکومت می‌کردند.

پ) شهرنشینان:

در شهرها گروه‌های اجتماعی مختلفی از قبیل مقام‌ها و کارگزاران حکومتی، علما و دانشمندان، بازرگانان، اصناف و پیشه‌وران و کارگران می‌زیستند. شماری از شهرنشینان را افراد بیکار و تهیدست تشکیل می‌دادند.

روحانیون عصر قاجار: (خرداد ۱۴۰۴)

آنان از دیرباز به دلیل بافت و ساختار مذهبی جامعه سنتی ایران در میان اقشار مختلف ً مردم نفوذ فراوانی داشتند و متکفل امور دینی بودند.

روحانیون به دلیل عدم وابستگی به حکومت و با توجه به آموزههای دینی، در مقاطعی از تاریخ معاصر ایران در برابر قدرت‌های خارجی ایستادگی کردند و اقدامات شاهان و درباریان قاجار را به چالش کشیدند

وضعیت بازار در عصر قاجار: (دیماه ۱۴۰۳)

هسته اصلی نظام اقتصادی و اجتماعی و شالوده زندگی اجتماعی و اقتصادی در مراکز شهری بازار بود. (دیماه ۱۴۰۳) هر حرفه کسب‌وکاری در بازار داشت و هر صنف در یک راسته فعالیت می‌کرد.

تمایز و تفاوت اهالی یک شهر در عصر قاجار:

براساس عوامل گوناگون قومی، مذهبی و شغلی

شیوه‌های تولید

❖ شیوه‌های تولید در عصر قاجار: (دی ۹۷ – خرداد ۹۸)

الف) شیوه تولید سهم بری دهقانی: در آن ساکنان روستاها و کشاورزان از تولید، سهم معینی را دریافت می‌کردند

ب) شیوه تولید خرده کالایی دولتی و خصوصی: این روش ویژه اقتصاد شهری بود.

پ) شیوه تولید شبانکارگی (شبانی)یا ایلیاتی: این روش مختص ایلات و کوچ‌نشینان بود؛ نظیر تولید گوشت، پوست، پشم، گلیم، فرش ایلاتی و لبنیات

وضعیت صنایع و تأثیر واردات خارجی بر آن

❖ رشد و رونق صنایع دستی در عصر قاجار: (دی ۹۷ – خرداد ۹۸ – دی ۹۹ – خرداد ۱۴۰۲)

با به قدرت رسیدن قاجاریه و فروکش کردن جنگ‌های داخلی

❖ علت عدم ورود کالاهای صنعتی اروپا به ایران در عصر قاجار:

در زمان قاجار، به علت جنگ‌های ناپلئون کالاهای صنعتی اروپایی چندان به ایران وارد نمی‌شد

❖ انحطاط تدریجی صنایع دستی عصر قاجار: (خرداد ۱۴۰۲)

با یافتن جنگ در اروپا و سرازیر شدن سیل کالاهای اروپایی که کالاهای اروپایی، به‌ویژه محصولات صنعتی انگلستان، صدمه شدیدی به صنایع ایران وارد آورد.

❖ ضعف شدن پایه های تولید داخلی:

حکومت های بی تدبیر و وابسته در ایران اجازه دادند تا شرکت ها، مستشاران و محصولات اروپایی به صورت بی برنامه وارد کشور شوند. و ادامه آن توسط دولت پهلوی.

کشاورزی

@DaneshSad

❖ علت افزایش صادرات پنبه ایران به روسیه در عصر قاجار: (خرداد ۱۴۰۳)

جنگ داخلی آمریکا موجب افزایش تولید و صادرات پنبه از ایران به روسیه شد.

❖ عوامل افزایش روند افزایش صادرات پنبه در عصر قاجار:

با حمایت‌های مالی بازرگانان روسی و ارمنی، نصب دستگاه‌های پنبه‌پاک‌کنی، توزیع بذر و بالا بردن استانداردهای تولید

❖ کشاورزی ایران در آستانه جنگ جهانی اول:

زمین‌های وسیعی از ایران زیر کشت پنبه بوده و میزان تولید بیش از ۳۰ هزار تن برآورد شده

❖ تجاری شدن کشاورزی ایران در عصر قاجار: (دی‌ماه ۹۷)

تغییر چندانی در فنون کشاورزی ایران ایجاد نکرد اما موجب افزایش درآمد مالکان و مشارکت روزافزون تجار ایرانی و خارجی در صدور تولیدات برخی از محصولات کشاورزی، نظیر پنبه و تریاک شد.

ورود محصولات جدید کشاورزی به ایران

❖ ورود محصولات جدید کشاورزی به ایران در دوره ی قاجار:ص۵۲ - خرداد ۱۴۰۲

در دوره سلطنت ناصرالدین‌شاه با ورود محصولات جدید کشاورزی از اروپا به ایران، تحولی عظیم در شیوه تغذیه ایرانیان ایجاد شد.

محصولات غذایی جدیدی مثل گوجه‌فرنگی، نخودفرنگی و سیب‌زمینی که حتی در زمان مظفرالدین شاه برای مقابله با قحطی، کشاورزان به کشت سیب‌زمینی تشویق می‌شدند.

فرش در دورهٔ قاجار

❖ عوامل تولید و صادرات فرش: (شهریور ۹۹)

- ارزانی نیروی کار - طرح و نقش های زیبا و متنوع - هنرمندی و ظرافت بافندگان فرش ایرانی - تقاضای بازار جهانی - سرمایه‌گذاری خارجی در تولید و تجارت - رکود صنعت صادرات ابریشم - کمبود طلا و نقره برای تأمین مالی واردات کالا از اروپا و سایر کشورها.

❖ مهم‌ترین مراکز قالی‌بافی در دوره قاجار:

شهرهای تبریز، کاشان، همدان، اصفهان، کرمان، اراک و ولایت‌های کردستان و آذربایجان

تجار داخلی و سرمایه‌گذاران خارجی در شهرهای تبریز و اراک کارگاه‌های کوچک و بزرگ فرش دایر کرده بودند.

اوضاع علمی و فرهنگی ایران در عصر قاجار

❖ تعلیم و تربیت سنتی دوره‌ی قاجار:

در دوره قاجار نیز نظام تعلیم و تربیت سنتی ایران تداوم و گسترش یافت.

سوادآموزی مقدماتی در مکتب‌خانه‌ها یا از طریق معلمان خصوصی و یا معلمان سرخانه انجام می‌گرفت. دانش‌آموزانی که توانایی مالی و علاقه به ادامه تحصیل داشتند، وارد مدرسه‌های قدیم و حوزه‌های علمیه می‌شدند. در این مراکز آموزشی، علوم نقلی و عقلی تعلیم داده می‌شد.

❖ مهم‌ترین مراکز علمی و آموزشی مهم و بزرگ دوره قاجار: (دی‌ماه ۱۴۰۲)

مدرسه‌های مروی و سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری کنونی)

مراکز آموزشی جدید

❖ تأسیس مدارس جدید در عصر قاجار:

- نخستین مدرسه‌های جدید را مسیونرهای اروپایی و آمریکایی در ایران تأسیس کردند. (دی‌ماه ۹۹)

- غالب این مدارس، متناسب با فرهنگ اروپاییان ساخته شده و تفاوت‌های جدی با سبک و فرهنگ تعلیم و تربیت در ایران اسلامی داشت

❖ تأسیس دارلفنون توسط امیرکبیر: (شهریور ۹۹ - دی ۹۹ - شهریور ۱۴۰۱)

دارالفنون توسط امیرکبیربا هدف آموزش علوم مختلف و فنون جدید به دانشجویان ایرانی

امیرکبیر قصد داشت تا آموزش دانشجو در داخل کشور را جایگزین فرستادن آنها به خارج کند تا از این طریق، بتواند بر محتوا و اساتید و روشهای تدریس، نظارت بیشتری داشته باشد.

❖ میرزا حسن رشدیه: (شهریور ۹۸ - خرداد ۹۹-دی‌ماه ۱۴۰۰- خرداد ۱۴۰۱ – دیماه ۱۴۰۳- شهریور ۱۴۰۴)

@DaneshSad

میرزا حسن رشدیه یکی از شخصیتهای فرهنگی عصر قاجار با هدف سوادآموزی فرزندان تمام قشرهای مختلف جامعه برای تأسیس مراکز آموزشی جدید تلاش کرد.

❖ بی بی‌خانم استرآبادی: (دی‌ماه ۹۸)

در دوره قاجار، برخی از زنان فاضل نیز در تأسیس مدارس جدید مشارکت داشتند. بی‌بی‌خانم استرآبادی مدرسه دوشیزگان را به‌منظور تحصیل دختران در تهران تأسیس کرد (۱۲۸۵ش).

❖ کسانی که نقش مؤثری در انتشار و ترویج افکار نو به ویژه تفکر مشروطه‌خواهی و حکومت قانون داشتند: (دی‌ماه ۱۴۰۰)

دانش‌آموختگان مراکز علمی و آموزشی جدید،

نقاشی

❖ افول نگارگری بعد از سقوط صفویه:

به دنبال سقوط صفویان، هنر نگارگری نیز در سایه جنگ‌های داخلی

❖ عوامل تحول اساسی در نقاشی عصر قاجار:

الف- وحدت سیاسی ب- استقرار امنیت ج- در سایه حمایت پادشاهان و دربار د- ارتباط با غرب

❖ نقاشی در زمان فتحعلی شاه: (شهریور ۱۴۰۳)

فتحعلی شاه برجسته‌ترین هنرمندان نقاش را در تهران گردآورد و آن‌ها را به کشیدن پرده‌های بزرگ برای نصب در کاخ‌ها تشویق کرد.

❖ نگارگری در دوره ناصرالدین شاه:

در این دوره سنت نگارگری ایرانی تحت تأثیر هنر نقاشی مدرن اروپایی قرار گرفت. سبک نوینی در نقاشی به وجود آمد و نقاشان بزرگی مانند محمد غفاری معروف به کمال‌الملک، پا به عرصه نهادند.

تعزیه

❖ تعزیه:

تعزیه که ریشه در آیین‌های باستانی داشت، در عصر صفوی برای بزرگداشت حماسه کربلا و شهادت امام حسین رواج یافت. هنر تعزیه در دوره ناصرالدین‌شاه گسترش پیدا کرد. یکی از مکان‌های اجرای تعزیه در تهران، تکیه دولت بود.

نمایش کمدی و تئاتر

❖ نمایش کمدی:

در دوره قاجار به جز نمایش‌های مذهبی، نمایش های دیگری مثل نمایش روحوضی (سیاه‌بازی) و بقال‌بازی در مراسم شادی روی حوضخانه‌ها، که با تخته آن را می‌پوشاندند، یا در برخی قهوه‌خانه‌ها اجرا می‌شد.

❖ تئاتر:

هنر تئاتر به سبک اروپایی از دوره قاجار به همت دانشجویان اعزامی به اروپا، در ایران گسترش یافت.

معماری

❖ عوامل شکل گیری معماری جدید در دوره ی قاجار:

۱ -اختراع دوربین عکاسی و تهیه تصاویر از بناها توسط مسافرانی که در عصر ناصری به اروپا میرفتندو آن‌را به سرزمین با خود به ایران آوردند .

۲- ورود مظاهر تمدن جدید غربی مانند تلگراف، تلفن، پست، بانک، روزنامه و تئاتر

❖ بناهای کارت پستالی: (شهریور ۹۸ - دی ۹۸ - دی ۹۹- خرداد ۱۴۰۳)

بسیاری از معماران به سفارش دربار و ثروتمندان با استفاده از برخی از عناصر معماری فرنگی و تلفیق آن با معماری ایرانی، سبکی از معماری را به وجود آوردند که در آن عناصر و ویژگی‌های معماری ایرانی و اروپایی ترکیب‌شده بود. این بناها که به بناهای «کارت پستالی» معروف شد، بیشتر به تقلید از بناهای اروپایی ساخته می‌شدند. یکی از این بناهای معروف، کاخ شمس‌العماره واقع در مجموعه کاخ گلستان است که به دستور ناصرالدین شاه ساخته شد.(۱۲۸۰ ق)

@DaneshSad